АБУЛҲАСАН МАВАРДИЙНИНГ ИНСОНЛАР ЎРТАСИДАГИ АХЛОҚИЙ МУНОСАБАТЛАРНИ МУСТАҲКАМЛАШ БОРАСИДАГИ ҚАРАШЛАРИ

Эгамберганова Дилноза Давронбековна
1УрДУ тадқиқотчиси

Инсон кучли сиёсий ва ижтимоий жиҳатга эга мавжудотдир. Ижтимоий мавжудот сифатида одамлар ўз ҳаётини сақлаб қолиш учун бошқалар билан мулоқот қилишлари керак. Инсон ўз олдидаги бурчлари бўлган мавжудот бўлишдан ташқари, ўз атрофидаги кишилар олдида масъулиятни ўз зиммасига оладиган ақлли ва иродали мавжудотдир. Бундай кучли хусусиятларга эга бўлган шахслар томонидан тузилган жамиятлар, қатъи назар, кичик ёки катта бўлишидан қатъи назар, бир тартиб билан бахтли яшаш учун бу бошқарув қандай ишлашини кўрсатадиган ҳокимлар ва қоидаларга муҳтожлиги гуманитар ва сиёсий ҳақиқатдир. Ушбу тадқиқотда биз инсониятнинг энг асосий, сиёсий, ижтимоий ва ахлоқий муаммоси, яъни Абулҳасан Мовардийнинг “Дунё ва дин одоби” номли асарида белгилаб қўйган фарзанд тарбиясига доир новаторлик ғоялари ва инновацион тамойилларини муҳокама қиламиз. Биз Абулҳасан Мовардий фарзанд тарбиясига доир новаторлик ғоялари ва инновацион тамойиллари сифатида динни, кучли раҳбарни ва жамиятлар тартиби сифатида адолат тушунчасини таъкидлаганини кузатамиз. Мовардий, шунингдек, хавфсизлик, мўл-кўллик, бойлик ва дунёқараш кенгли ва кенг истиқболли ақлий фаолият ва бошқа шу каби қадриятларни алоҳида келтириб ўтган.

Инсон ўз ақли туфайли доимо муаммоларга дуч келадиган мавжудотдир. Шу нуқтаи назардан айтишимиз мумкинки, инсон муаммонинг манбасига ҳам, ечимнинг ўзига ҳам эга. Инсоният тарихи давомида ана шу ҳақиқатдан чиққан мутафаккирлар шахс ва жамият тинчлиги ва бахт-саодатини таъминловчи қонун-қоидаларни ўзида мужассам этган сиёсий ва иқтисодий мактабларни шакллантирганлар. Бу воқелик мавзуи ва мақсади инсон бахти бўлган илм-фан соҳалари ва мутафаккир қарашларига ҳам ўз таъсирини ўтказди ва уларни ечим изланишга туртки берди. Кўплаб мутафаккир ва тадқиқотчилар, хусусан, ислом файласуфлари ва ахлоқшунослари эзгу жамият ва эзгулик асосида бошқарув тамойиллари ва қадриятларини илгари сура бошладилар. Яхши ва ёмон амалларни белгилаб, қандай яшаши кераклигини кўрсатиб ўтганлар.

Абу-л-Ҳасан а л-Мавардий (ўрта аср европаликларига Албоацен номи билан танилган) узоқ ва воқеаларга бой ҳаёт кечириб, ўз ортидан кейинги авлод учун катта илмий-маданий мерос қолдирган[1]. Ал-Мавардий илоҳиёт олими ва ҳуқуқшунос сифатида бир қанча муҳим асарлар яратди. Аввало, уларга Қуръон шарҳига бағишланган “ан-Нукат ва-л-ъуюн” ва “Амсал ал-Куръон” асарини кўрсатиш керак. Шунингдек, “ ал-Ҳави [фи фуру ал-фиқҳ]” номли фиқҳ соҳасида фундаментал ва ҳали етарлича ўрганилмаган рисоладир[2]. Шунга

[1] Туманян Т. Г. Абу-л-Хасан ал-Маварди: теоретик права и политический мыслитель. Вопросы философии, № 8, 2016. С.194-203.; Туманян Т. Г. Трактат ал-’Ахкам ас-султаниййа как источник политической теории ислама. Вопросы философии, № 5, 2018. С.172-178.; Абу-л-Хасан ал-Маварди. Законы власти и религиозное правление. Выдержки из главы: Фи ‘акд ал-’имама («Об утверждении имама») трактата Ал-’Ахкам ас-султаниййа ва-л-вилайат ад-диниййа («Законы власти и религиозное правление»). Перевод и примечания Туманяна Т. Г. Вопросы философии, № 5, 2018. С.179-189.

[2] Туманян Т. Г. Абу-л-Хасан ал-Маварди: теоретик права и политический мыслитель. Вопросы философии, № 8, 2016. С.194-203.

қарамай, олим ўз ҳаёти давомида ўзининг тақдири учун кичик, аммо жуда муҳим "ал-ъИкна" асари туфайли машҳур бўлганлиги, бу асар нашр этилгандан сўнг ал-Мавардий ноёб фахрий унвонга сазовор бўлганлиги алоҳида қайд этилади. Шофеъийликнинг ушбу ҳуқуқий тўплами, афтидан, ал-Мавардийнинг шофеъий фақиҳи сифатидаги профессионал нуфузини мустаҳкамлабгина қолмай, балки Аббосийлар халифалиги пойтахти Бағдодда унинг сиёсий таъсирининг кучайишига ҳам ҳисса қўшган.

Ал-Мавардийнинг хизматлари ва ислом бўйича нуфузли мутахассис сифатида эътироф етилишига қарамай, унинг ижодий изланишлари диний мавзуларда асарлар ёзиш билан чекланиб қолмади. Шундай қилиб, илоҳиёт олимининг филология фанларига очиқ қизиқиши илмий изланишларда тасдиқланди. Бундай камида иккита асар маълум - "ал - Амсал ва-л-ҳикам" рисоласи ва араб тилига оид Китоб фи-н-наҳв асаридир. Бироқ, бу кўзга кўринган араб олими ва ёзувчиси ижодини тадқиқ қилувчилар бугун, аввалгидек, ал-Мавардийнинг ижтимоий-сиёсий рисолаларига кўпроқ мурожаат қилмоқдалар. Бизга маълумки, ал-Мавардийнинг касбий фаолияти нафақат илоҳиёт ва фиқҳ илмларини ўрганиш, балки сиёсий соҳада моҳир дипломат билими ва истеъдодини амалда қўллашдан иборат бўлган[3]. Аббосийлар ҳукмдорларининг узоқ йиллар маслаҳатчиси бўлган ал-Мавардий давлат ва ҳуқуқ назарияси бўйича асарлар яратган бўлиб, ундан асосий мақсад халифаликдаги ҳокимият тизими ҳақида яхлит нуқтаи назарни шакллантиришдан иборат эди. Айтиш мумкинки, ал-Мавардий сиёсат амалиётчиси бўлиб қолаверган ҳолда, унга шариат асосларини беришга ҳаракат қилган, назариётчи олим сифатида сиёсий-ҳуқуқий тафаккурни кўп ҳолларда етишмайдиган прагматик реализм билан бойитишга ҳисса қўшган.

ал-Маварди инсонлар ўртасидаги ахлоқий муносабатларни мустаҳкамлаш борасидаги қарашлари ўзига хос маънога эга. Нафақат мазмун, балки жанр жихатидан ҳам ранг-баранг бўлган бу асарлар кўп жиҳатдан ўша давр маънавий-ахлоқий муҳитининг мазмун-моҳиятининг кўзгусига айланди. Баъзи тадқиқотчилар таъкидлашича, ал-Мавардий ижодининг дастлабки даври форс (сосонийлар) сиёсий анъаналарининг кучли таъсири билан тавсифланади, бу эса Эрон шиа Буйидлар сулоласи томонидан Бағдодда ҳокимиятни тортиб олиши билан боғлиқ (945 -) .1055) ва Аббосий халифалари ваколатларининг сезиларли даражада чекланиши ҳам бунга сабаб бўлган. Шу билан бирга, унинг ахлоқий таълимоти ислом либерализми билан боғлиқ жиҳатларни ўз ичига қамраб олганлиги ҳам эътиборга молик.

Муаллиф ижтимоий ҳаётнинг соғлом ва тартибли бўлиши учун зарур бўлган учта асосий унсурни қуйидагича санаб ўтади: а) итоаткор нафс. Бу ҳукмдор учун ҳам, бошқариладиган учун ҳам муҳим, чунки ўзини назорат қила олмайдиганлар бошқаларни назорат қила олмайди. б) Ҳамжиҳатлик. Ҳамжиҳатлик аждод, қариндош-уруғлик, дўстлик ва хайрихоҳлик, айниқса, дин орқали амалга оширилади, бу эса ҳар томонлама ижтимоий бирлик ва манфаатлар бирлигига олиб келади, ҳамжиҳатлик руҳини сингдиради. Ўз тенгдошлари билан аралаша олмайдиган одамни одамларнинг ёмон одатларидан, масалан, хафагарчилик ва тоқатсизликдан ҳимоя қилиб бўлмайди. с) Етарли маблағ. Бу масала цивилизациялашган жамият барпо этиш сабаблари бўлган эҳтиёжларни ишлаб чиқаришда бирдамлик ва меҳнат тақсимотини қамраб олади. Мавардий турли касб-ҳунарлар билан кун кечириш маданиятли жамиятнинг асос ва ҳимоя унсурларидан бири эканлигини назарда тутса-да, таваккулга қарши фойда кўриш ва золим султон ҳаромга хизмат қилишни ўйлайдиган баъзи зоҳидларга қарши чиқади.

[3] Туманян Т. Г. Абу-л-Хасан ал-Маварди: теоретик права и политический мыслитель. Вопросы философии, № 8, 2016. С.194-203.